

Когнітивно-стильові детермінанти індивідуальності

У статті представлено результати системного аналізу когнітивно-стильового підходу до диференціації когнітивних і особистісних характеристик інтегральної індивідуальності як цілісної ієрархічної системи. Когнітивні стилі розглядаються як один із рівнів детермінації індивідуальних відмінностей і регуляторів поведінки особистості.

Ключові слова: когнітивні стилі, індивідуальний стиль, стильова сфера особистості, диференціація, особистісні риси, індивідні відмінності, особистісні відмінності, ідіографічний підхід.

В статті представлені результати системного аналізу когнітивно-стильового підходу до диференціації когнітивних і личностних характеристик інтегральної індивідуальності як цілісної ієрархічної системи. Когнітивні стилі розглядаються як один із рівнів детермінації індивідуальних відмінностей і регуляторів поведінки особистості.

Ключевые слова: когнитивные стили, индивидуальный стиль, стилевая сфера личности, дифференциация, личностные черты, индивидуальные различия, личностные различия, идиографический подход.

Актуальність проблематики когнітивно-стильового підходу до індивідуальності на основі аналізу особливостей організації її когнітивної сфери (індивідуально-своєрідних способів аналізу, структуризації, категоризації, інтерпретації, прогнозування). Когнітивний стиль у цьому контексті розглядається як психологічне утворення, яке інтегрує не тільки когнітивні, але й мотиваційні, емоційні та інші характеристики особистості.

Із розгортанням стильових досліджень поступово нагромаджувалися факти, що свідчать про те, що когнітивні стилі належать до *базових характеристик індивідуальності*, про що свідчив їх тісний зв'язок як з біологічними (стать, властивості нервової системи), так і з соціальними чинниками (сімейне середовище, навчання).

Дослідження когнітивних стилів переконливо довели, що індивідуальні способи переробки інформації не лише визначають процесуальні характеристики пізнавальних психічних процесів, але тісно пов'язані з багатьма особистісними рисами. Результати досліджень лягли в основу створення когнітивних теорій особистості.

У цих теоріях, на протипагу персонологічним напрямкам, стверджувалось, що детермінанти особистісних рис і своєрідність індивідуальної поведінки слід шукати в особливостях сприймання, структурування, кодування і розуміння людиною дійсності. У зв'язку зі сказаним представляє інтерес обговорення кількох основних питань: Яким чином когнітивні стилі представлені в структурних компонентах цілісної індивідуальності? Чи дійсно когнітивно-стильові параметри пов'язані з *індивідними, особистісними рисами й особливостями соціальної поведінки*? За рахунок чого когнітивні стилі відіграють *інтегральну роль в диференціації індивідуальних відмінностей* в онтогенезі індивідуальності?

Мета статті полягає в аналізі когнітивно-стильових детермінант диференціації індивідуальних відмінностей в онтогенезі інтегральної індивідуальності.

Теоретичний аналіз проблеми. Психологія когнітивних стилів сформувалася на стику психології пізнання і психології особистості. Стильові дослідження спочатку були пов'язані з установкою пояснити особистість і передбачити її поведінку за допомогою вивчення індивідуально-своєрідних способів організації пізнавальної діяльності.

Акцент у більшості особистісних теорій робиться на вивченні інтраіндивідуальних закономірностей (*ідіографічний підхід*), тоді як для диференціально-психологічних концепцій характернішим є акцент на вивченні феноменології і механізмів загальних закономірностей інтеріндивідуальних відмінностей (*номотетичний підхід*). Проте і в тому і в іншому випадку прогресивно-орієнтовані дослідники виходять з уявлень про цілісність особистісної структури і необхідності вивчення динаміки й механізмів цих психологічних утворень [1, с. 206].

Сучасна психологія особистості викристалізувалася в лоні диференціальної психології і, що природно для початкової стадії розвитку, відразу ж заявила про своє критичне ставлення до диференціально-психологічних методів вивчення особистості. Проте вже з найбільш відомого визначення особистості, сформульованого основоположником персонології Г. Оллпортом, видно, що відмежуватися від “витоків” було зовсім не просто: “Особистість – це динамічна організація тих психофізичних систем усередині індивідуума, які визначають характерну для нього поведінку і мислення” [2, с. 273]. Критика Г. Оллпортом диференціальної психології (цілком справедлива, відзначимо, для свого часу) базувалася на зіставленні “елементарне – цілісне (організмичне)” і “окрема частина – патерн”, з якого витікали насущні завдання персонології, спрямовані на пошук

об'єднуючих підстав досліджуваних явищ. З цієї миті починається не виправдане зіставлення двох підходів, що вивчають з різних боків і на основі різних принципів одне і те ж явище.

Найбільш перспективним, на наш погляд, є підхід, заснований на взаємовигідній комбінації основних відмітних ознак обох підходів. З цієї позиції визначення індивідуальності повинне враховувати як акцентування індивідуальних відмінностей (*диференціація*), так і організацію окремих частин в єдине цілісне саморегульоване утворення (*інтеграція*).

Навряд чи хто-небудь з сучасних дослідників серйозно говорить про те, що “особистістю народжуються”. Проте вельми принадно виявити якусь природну канву, на якій згодом – під впливом різноманітних середовищних дій – проявляються ті або інші особистісні риси. Хоча у працях такого плану існує виразна тенденція називати виявлені відмінності *темпераментальними*, самі ж автори схильні давати визначення й інтерпретувати позначені явища з досить явно вираженим “особистісним ухилом”. Професор Гарвардського університету Джером Каган зі своїми співробітниками виявили, що деякі новонароджені проявляють тенденцію, яку можна назвати вразливістю або “боязкістю”, що виявляється при зустрічі з незнайомими предметами, людьми або ситуаціями [3]. Ця тенденція зберігається у поведінці суб'єкта і згодом. Під час свого першого шкільного дня “уразливі”, стоячи осторонь, зосереджено спостерігають за іграми своїх більш розкріпачених однолітків. Ці психологічні особливості поступово трансформуються у стійку рису в дорослих людей, які часто залишаються соромливими упродовж всього свого життя [4].

Незважаючи на очевидність життєвих фактів, практично неопрацьованою залишається проблема взаємозв'язку психічних процесів і особистісних рис, або загальної психології і психології особистості, якщо говорити про ширший контекст. Проте вже у працях перших сучасних персонологів імпліцитно існувала тенденція розглядати формування особистісних властивостей у контексті функціонування більш загальних за своєю природою ментальних явищ – когнітивних стилів.

Розглядаючи проблему детермінації особистісних рис когнітивно-стильовими утвореннями ми відштовхувались від концепції *інтегральної індивідуальності* В.С. Мерліна. В ній автор обґрунтовує принцип багатозначних залежностей психічних явищ від фізіологічних і розкриває опосередкований характер взаємовідношень між різними рівнями інтегральної організації *індивідуальних особливостей особистості* – нейродинамічними, психологічними та особистісними. Використовуючи принцип ієрархічності, вчений

виділяє *індивідний, особистісний та індивідуальнісний* рівні психічної організації цілісної індивідуальності [5].

“Індивідуальність – це ті особливості, які додають *своєрідність і певний стиль* психологічному патерну конкретної людини”, – зазначає Л.М. Собчик [6, с. 19]. Особистість людини, йдучи коренями в генетичні детермінанти, послідовно зафарбовує своєю своєрідністю і темперамент, і характер, і вершинні рівні індивідуальності. Формування індивідуально-особистісних властивостей відбувається в процесі усвідомлення конкретною людиною інформації про себе і про навколишній світ за допомогою властивого їй *індивідуального стилю*, який зафарбовує певним чином її емоційні, мотиваційні, когнітивні і комунікативні характеристики. Інтеграція первинно аморфних, слабоструктурованих властивостей відбувається під могутньою дією навколишнього середовища, тобто того соціуму, в якому вже закріпилися і стали закономірністю історично-культурні основи, етика, мораль та етичні засади. Проте дія соціуму опосередковується *індивідуальними стильовими особливостями* людини на свій лад [6].

Потрібно зауважити, що *індивідуальність* – таке ж умовне позначення, як і організм, індивід або особистість. На сучасному етапі необхідної диференціації наукового знання, розведення цих абстрактних концептів не суперечить загальній тенденції до інтеграції зусиль у дослідженні різних особливостей людини. Досить підступна пастка полягає як в небезпеці зведення одне до одного різнорівневих понять, наприклад, психологічних до фізіологічних, так і зведення однієї до одної категорій, розташованих в одній онтологічній площині. Останнє зауваження особливо актуальне у зв’язку з аналізом *статусу особистісних властивостей*, які виступають основним каталізатором процесів координації та інтеграції в системі *інтегральної індивідуальності*. Саме особистісні структури, що синтезують у собі вплив онтогенетичних і філогенетичних тенденцій, стають основним чинником індивідуальної мінливості, що, з одного боку, “пов’язане з активною дією соціальних властивостей особистості на структурно-динамічні особливості індивіда, є їх генетичними джерелами” [7], і, з другого боку, забезпечує функціонування індивідуальності як складної системи, що саморозвивається і характеризується “балансом основних ефектів внутрішньої і зовнішньої взаємодії – оптимальністю, компенсаторністю, адаптивністю і результативністю” [1].

Тому ми вважаємо актуальною і перспективною проблему структурно-функціональної представленості когнітивних стилів на різних рівнях інтегральної індивідуальності – індивідному, особистісному і власне індивідуальнісному.

У широкому значенні *когнітивний стиль* – це характерний для особистості спосіб вивчення реальності, у вузькому значенні – це індивідуально-своєрідні способи переробки інформації про своє оточення. Крім того, когнітивні стилі трактувались як віддавання переваги певним способам інтелектуальної поведінки, що найбільшою мірою відповідають пізнавальним схильностям і можливостям даного суб'єкта.

Статус феноменології когнітивного стилю і його місце в структурі особистості визначався з урахуванням ряду принципових моментів. Когнітивні стилі, будучи характеристикою пізнавальної сфери, в той же час розглядалися як прояв особистісної організації в цілому, оскільки індивідуальні (а точніше, індивідуалізовані) способи переробки інформації виявлялися тісно пов'язаними з потребами, мотивами, афектами і т.д.

Найбільш вивченою у вітчизняній психології є проблема зв'язків між властивостями індивідуальності, що викладена в роботах В.С. Мерліна і його послідовників [1]. Згідно з концепцією інтегральної індивідуальності, між різними психологічними підструктурами існують багатозначні зв'язки, що забезпечують автономність функціонування психологічних утворень. Проте таке розуміння міжрівневої зв'язаності викликає утруднення в поясненні як процесу формування стійких переваг (індивідуальних стратегій поведінки і способів діяльності) в певному середовищі, так і особливостей функціонування індивідуальності як цілого. Необхідність такого підходу на певному етапі розвитку уявлень про індивідуальність людини була виправдана. Разом із тим, дослідниками, які працюють в рамках даної школи, описуються лише найбільш загальні характеристики інтраіндивідуального поєднання, опосередкованого діяльністю.

Досить продуктивна гіпотеза В.С. Мерліна про стиль як системоутворюючий компонент, що виявляється у вигляді механізму внутрішнього і зовнішнього сполучення індивідуальних властивостей, повинна бути доповнена положенням про існування основи, яка обмежує різноманіття стильових проявів індивідуальності. Як така може виступити темперамент, що розуміється в широкому значенні як базова формально-динамічна характеристика. Відзначимо, що такий підхід до розуміння ролі природно-детермінованих властивостей людини вступає в деяку суперечність з уявленнями В.С. Мерліна про механізми міжрівневих зв'язків у структурі психологічних якостей. У той же час вельми цінним залишається положення про те, що аналіз взаємодії біологічних, психологічних і соціальних рівнів індивідуальності був пов'язаний з розумінням її інтегральної природи і розвитком уявлень про взаємовплив психологічних утворень в її структурі [5].

Когнітивні стилі – це психологічні якості, які в більшості праць відносять до формально-динамічних властивостей, проте уявляються найперспективнішими у вирішенні проблеми інтеграції когнітивних і афективних процесів, динамічного і змістовного в структурі індивідуальності.

Про зв'язок когнітивних стилів з базовими, *індивідними характеристиками* індивідуальності свідчить їх тісний зв'язок із такими біологічними чинниками, як вік, стать, особливості функціонування нервової системи. Так, когнітивні стилі змінюються з віком, причому різні стилі проявляють різну вікову динаміку. В дошкільному віці діти, як правило, полезалежні, потім відбувається зростання полenezалежності (її пік припадає на підлітковий і юнацький вік) з подальшим поступовим наростанням полenezалежності до старості. Аналогічно до старечого віку відбувається поступове наростання ригідності пізнавального контролю. З іншого боку, з віком росте рефлексивність. Крім того, літні люди використовують такі ж широкі категорії, як і представники студентського віку [8].

Що стосується чинника статі, то дівчатка і жінки порівняно з хлопчиками і чоловіками виявляються більш полenezалежними. Мабуть, більш виражена полenezалежність жінок пояснюється як біологічними (спеціалізація жінок і чоловіків за своїми біологічними функціями визначає їх консервативну або пошукову поведінку), так і соціальними (тип виховання дівчаток і очікування щодо нормативної поведінки жінок явно сприяють формуванню полenezалежного стилю поведінки) детермінантами.

Представляють інтерес зв'язки когнітивних стилів з *психофізіологічними характеристиками* людини, у тому числі з темпераментом. Полenezалежність і широкий діапазон еквівалентності співвідносяться з високим рівнем орієнтовної реакції (у вигляді величини дисперсії альфа-ритму) і швидким її згасанням, а також з інтроверсією і переважанням другосигнальних способів переробки інформації. Навпаки, полenezалежність і вузький діапазон еквівалентності поєднуються з відносно низьким рівнем орієнтовної реакції і тривалим її згасанням, а також з екстраверсією і переважанням першосигнального способу переробки інформації [9].

Генетичні дослідження когнітивних стилів, які вкрай нечисленні, торкаються головним чином таких стильових властивостей, як імпульсивність/рефлексивність (І/Р) і полenezалежність/полenezалежність (ПЗ/ПНЗ). При вивченні І/Р який-небудь істотний вплив генотипу на варіативність цього когнітивного стилю, як правило, не підтверджується [10].

Що стосується ПЗ/ПНЗ, тут висновки більш однозначні: висловлюється думка, що генотип визначає до 50% варіативності

показників цього стилю. Інша половина дисперсії ПЗ/ПНЗ визначається різноаспектними параметрами середовища. У Московському близнюковому лонгітюдному дослідженні були зіставлені показники ПЗ/ПНЗ й інтелекту у дітей 6, 7 і 10 років. Генетичні кореляції, підраховані між цими показниками, збільшувалися з віком, але не перевищили величину 0,59. Цей результат, на думку авторів, свідчить про те, що із розвитком ПЗ/ПНЗ зближується з інтелектом за механізмами, що лежать в основі її регуляції, хоча зберігає певну специфіку [10].

Інформативним є зв'язок когнітивних стилів з *психодинамічними характеристиками інтегральної індивідуальності*, у тому числі з темпераментом [11]. Отримані факти свідчать про те, що когнітивно складні особи володіють більшою соціальною пластичністю, більш високим соціальним темпом і меншою емоційністю в соціальній сфері (за показниками опитувальника В.М. Русалова).

Безперечна участь біологічних детермінант у формуванні механізмів стильової поведінки зовсім не виключає такий же безперечний вплив на особливості стильової поведінки *соціокультурних чинників*. У ряді досліджень було показано, що на окремі когнітивні стилі чинить вплив культура. Дж. Беррі проведено порівняння вираженості ПЗ/ПНЗ стилю у членів африканського племені *темне* і *ескімосів*. Факти свідчили, що у ескімосів була виражена ПНЗ, тоді як у африканців – ПЗ. Відмінності можуть бути обумовлені як чинником особливостей середовища проживання (ескімоси живуть в умовах однорідного арктичного середовища, що стимулює у них розвиток ПНЗ стилю поведінки, тоді як африканці живуть в умовах багато структурованого тропічного середовища, що призводить до зростання ПЗ), так і чинником провідної діяльності (ескімоси – мисливці, тоді як африканці переважно займаються сільським господарством) [10].

Як показують експериментальні дані, функціонування когнітивного стилю забезпечується дією механізмів, що опосередковують взаємозв'язок параметрів різних психологічних утворень: темпераменту/інтелекту, характеру/здібностей, здібностей/темпераменту, темпераменту/характеру. Специфіка зв'язаності виявляється на різних рівнях організації індивідуальності – від біохімічного до міжособистісного. Можна сказати, що вивчення статусу когнітивного стилю в структурі інтегральної індивідуальності показало його проміжне положення між вищеназваними психологічними утвореннями. Цей пункт інтерпретації виявляється неминуче пов'язаним з розвитком *формального підходу* в диференціальній психології. Окремі риси формального підходу властиві практично всім дослідженням у галузі *стилю людини*.

Когнітивно-стильові ознаки утворюють із шкалами темпераменту і характеру приблизно рівну кількість зв'язків, у той же час між показниками темпераменту і характеру було виявлено лише шість значущих кореляцій, що є свідченням відмінностей у мірі "близькості/віддаленості" досліджуваних властивостей, з одного боку, і підтверджує положення про посередницьку функцію стилю – з іншого. Вивчення факторної структури аналізованих ознак показало, що патерни "стиль/характер" (18) і "стиль/темперамент" (22) є більш стійкими ("близькими") комбінаціями, ніж "темперамент/характер" (6).

Отже, виявлена посередницька функція когнітивного стилю, що сполучає характеристики різних підструктур індивідуальності – *індивідні* (темперамент) і *особистісні* (характер), обумовлена самою природою стильового симптомокомплексу, його біологічною та соціальною детермінацією [1].

Стильовий підхід утворює можливість пояснення особистості, її психологічних і соціальних характеристик за рахунок аналізу особливостей організації її когнітивної сфери. Більш того, деякі автори розглядають когнітивні стилі (зокрема, ПЗ/ПНЗ) як особистісну властивість [11].

Один із найдивніших результатів у галузі досліджень когнітивних стилів полягає саме у факті існування численних і різноманітних **зв'язків когнітивно-стильових параметрів з особистісними властивостями**. Один із найяскравіших сучасних дослідників проблематики когнітивних стилів М.О. Холодна зазначає: "Вдумаємося в цю ситуацію! На операціональному рівні для вимірювання різних когнітивних стилів використовуються достатньо прості процедури, орієнтовані на виявлення, здавалося б, окремих індивідуальних відмінностей в пізнавальній діяльності (швидкості знаходження простої деталі в складній фігурі, величини інтерференції словесно-мовних і сенсорно-перцептивних функцій, опори на вузькі або широкі категорії при розумінні дійсності, точність перцептивного сканування і т. д.). Проте ці окремі відмінності у пізнавальній діяльності виявляються пов'язаними з широким спектром найрізноманітніших психологічних характеристик індивідуальності, починаючи з сенсомоторики і закінчуючи механізмами психологічних захистів" [11, с. 265]. На думку автора, сам факт такого роду глибокої включеності когнітивних стилів в особистісну організацію є додатковим аргументом на користь припущення про особливу роль стильових властивостей в регуляції психічної активності.

Вражаючий контраст у цьому значенні вбачає М.О. Холодна з IQ, який на рівні емпіричних досліджень був пов'язаний з незначною

кількістю особистісних рис і особливостей соціальної поведінки. Напрошується висновок про те, що величина IQ , яка визначається за показниками успішності виконання традиційних психометричних тестів інтелекту, має дуже опосередковане відношення до регуляції психічного життя людини. З цього погляду когнітивно-стильові параметри виступають більш референтним показником рівня її інтелектуальної зрілості [11].

Коротко зупинимось на *аналізі взаємозв'язку когнітивних стилів з особистісними характеристиками*.

Полезалежні особистості проявляють високу автономність, стабільний Я-образ, низький рівень інтересу до інших людей, стійкість при навіюванні, критичність, компетентність і відчуженість. *Полезалежність* за результатами опитувальника Кеттелла, співвідноситься з такими особистісними рисами, як товариськість, життєрадісність, залежність від групи. В той же час, якщо за ТАТ пред'являються картинки, що зображають агресію, *полезалежні* більш швидко і безпосередньо виражають у своїх ідеях і переживаннях агресію. У *полезалежних* також була більш виражена схильність до ризику як наслідок їх тенденції уникати ситуації невизначеності. В зв'язку з цим Г. Віткіним відзначений цікавий факт: серед ув'язнених (тобто осіб, що вчинили злочин) переважають *полезалежні* суб'єкти [11].

Вузкий діапазон еквівалентності був пов'язаний з підвищеною тривогою, причому, мабуть, тривожність "аналітиків" є свідченням їх недовірливості, настороженості, центрованості на власному Я (фактор L , за Кеттеллом). Далі у аналітиків переважають емоції страху, тоді як у синтетиків – емоції гніву [8]. *Вузкий діапазон еквівалентності* позитивно пов'язаний з фактором самоконтролю і негативно – з фактором самодостатності (за Кеттеллом). Іншими словами, аналітики прагнуть добре виконувати соціальні вимоги і орієнтовані на соціальне схвалення.

Особи з *ригідним пізнавальним контролем* оцінюють себе як збудливих, чутливих і лабільних, вони менш стійкі до перешкод (за необхідності запам'ятовувати при шумі результати у осіб з високою інтерференцією погіршуються, тоді як у осіб з низькою інтерференцією можуть навіть поліпшуватися). До сказаного можна додати, що ефект інтерференції позитивно пов'язаний з нейротизмом. Крім того, ригідні індивіди демонструють менше терпіння в ситуації перешкоди, що виникає по ходу виконання діяльності, і одночасно більш високий рівень прагнення подолати цю перешкоду [11].

Нетолерантні до нереалістичного досвіду особи, мабуть, через свою неготовність приймати інформацію, що суперечить їх почат-

ковим очікуванням, знанням і установкам, відрізняються більш високим рівнем тривоги.

“Вузькі сканувальники” в ситуації стресу використовують такі психологічні захисти, як подавлення і заперечення (тобто відмова від прийняття травмуючого досвіду або його спотворення). При сприйнятті емоційної ситуації “широкі сканувальники”, навпаки, орієнтовані на фіксацію її об’єктивних деталей, а не на свої суб’єктивні враження про ситуацію.

Конкретна/абстрактна концептуалізація найбільш яскраво проявляє себе у відмінностях соціальних орієнтацій людей. О. Харві, Д. Хант, Х. Шродер виділили чотири рівні організації понятійної системи залежно від ступеня диференціації й інтеграції понять (міри зростання її “концептуальної складності”). Цим чотирьом рівням “концептуальної складності” відповідають різні соціальні орієнтації.

I рівень – позитивна орієнтація на соціальні референти (наприклад, релігійні або інституційні авторитети), доброзичливість, конформний тип поведінки (полюс “конкретності”).

II рівень – негативна орієнтація щодо тих же соціальних референтів, опір соціальним нормам поведінки, активне неприйняття авторитетів, прояву агресії і негативізму (проміжний рівень).

III рівень – орієнтація на дружні (атраактивні) стосунки з іншими людьми як спроба уникнути почуття безпорадності і страху соціальної ізоляції, розвинені навички маніпулювання партнерами по спілкуванню (проміжний рівень).

IV рівень – орієнтація на власний внутрішній досвід у розумінні того, що відбувається, переважання пізнавальної спрямованості, орієнтація в оцінці інших людей на їх компетентність (полюс “абстрактності”) [12].

У той же час є дані, згідно з якими *когнітивно складні* працівники розглядаються колегами як більш здібні до розуміння партнерів по спілкуванню. Особи з високою когнітивною складністю сприймаються як привабливіші в соціальному і фізичному плані, тоді як *когнітивно простим* віддається перевага при ділових контактах. *Когнітивно прості* індивіди більш позитивно оцінюють себе і своїх знайомих, більше підкреслюють свою схожість з ними. Навпаки, *когнітивно складні* особи більш критично сприймають себе та інших людей, відзначаючи більше відмінностей між собою і своїми знайомими. Особливий інтерес представляє дослідження, в якому був зафіксований негативний кореляційний зв’язок між ступенем когнітивної складності і рівнем соціального інтелекту (за методикою Саллівена) [11].

Д. Уордел і Дж. Ройс використали феноменологію когнітивних стилів як основу теорії індивідуальності. На їх погляд, хоча

когнітивні стилі розглядаються переважно в контексті пізнання, вони, проте, містять у собі елементи афективних станів. Когнітивні стилі, таким чином, виступають як високоорганізовані риси в тому значенні, що саме вони визначають спосіб, яким у індивідуальній поведінці пов'язуються пізнавальні здібності і емоційні властивості особистості. Уордел і Ройс описали три “загальні стилі” – раціональний, емпіричний і метафоричний, – кожний з яких характеризується певним балансом когнітивних і емоційних компонентів досвіду.

Запропонована модель інтегральної індивідуальності, в рамках якої стилі розглядаються як посередники, що об'єднують когнітивні й емоційні властивості суб'єкта. Сильова система виступає як інтегратор когнітивної й афективної сфер, роблячи тим самим вплив на такі властивості особистості, як образ світу, Я-образ і стиль життя [13].

Емпірично й теоретично постульовані зв'язки окремих стильових параметрів з різними особистісними рисами й особливостями соціальної поведінки можуть бути пояснені з урахуванням природи когнітивних стилів, пов'язаної із сформованістю механізму мимовільного інтелектуального контролю (у вигляді широти й інтенсивності перцептивного сканування, структуризації контексту, імпліцитної научуваності, підключення до процесу переробки інформації, системи понять різного ступеня узагальненості, оперативної зміни когнітивних схем під впливом незвичайної інформації, регуляції міри участі афективного досвіду в актах пізнавального відображення і т. д.).

Висновок. Когнітивні стилі як метакогнітивні утворення характеризують, по-перше, здатність до побудови об'єктивованих ментальних репрезентацій дійсності і, по-друге, здатність до саморегуляції власних афективних станів. Відповідно, міра вираженості стильових характеристик, як можна припустити, визначає потенціал об'єктивування в оцінках, думках, позиціях і вчинках людини – саме тому когнітивні стилі виявляються пов'язаними з таким широким спектром як індивідних характеристик, так і особистісних рис і особливостей соціальної поведінки індивідуальності.

Отже, індивідуальність в контексті когнітивно-стильового підходу є результатом складної взаємодії біологічних і соціокультурних чинників, а когнітивні стилі є одними із детермінант, що виконують наскрізну регуляцію поведінки на всіх рівнях інтегральної індивідуальності.

Огляд досліджень когнітивних стилів показує, що стильові параметри корелюють з безліччю різноманітних психологічних характеристик особистості, починаючи з особливостей сенсомоторики і закінчуючи своєрідністю психологічних захистів. Сам факт

такого роду зв'язків підтверджує особливу роль когнітивних стилів в регуляції психічної активності індивідуальності на різних стадіях її онтогенезу.

Список використаних джерел

1. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А.В.Либин. 3-е изд., испр. – М.: Смысл; Издательский центр “Академия”, 2004. – 527 с.
2. Хьелл Л. Теории личности (Основные положения, исследования и применение) / Л.Хьелл, Д.Зиглер. – СПб.: Питер Пресс, 1997. – 608 с.
3. Kagan, J., Arcus, D., Snidman, N., Feng, W. Y., Hendler, J., Green, S. (1994). Reactivity in infants: A cross-national comparison // *Developmental Psychology*, 30, 342–345.
4. Зимбардо Ф. Застенчивость: Пер. с англ./Ф.Зимбардо. – М.: Педагогика, 1991. – 208 с.
5. Мерлин В.С. Психология индивидуальности: Избр. психол. тр. / В.С.Мерлин. – М.: Ин-т практич. психологии; Воронеж: НПО “МОДОК”, 1996. – 446 с.
6. Собчик Л.Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики / Л.Н.Собчик. – СПб.: Издательство “Речь”, 2003. – 624 с.: ил.
7. Ананьев Б.Г. Избр. психол. тр.: в 2-х т / Б.Г.Ананьев. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 1. – 232 с.; Т.2. – 336 с.
8. Когнитивная психология: учебник для вузов / Под ред. В.Н. Дружинина, Д.В. Ушакова. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 480 с.
9. Русалов В.М. Темперамент и своеобразие когнитивной сферы личности / В.М.Русалов, С.Э.Паралис // *Психологический журн.* – 1991. – Т. 12. – № 5. – С. 118–122.
10. Егорова М.С. Влияние генотипа на соотношение показателей интеллекта и когнитивного стиля / М.С.Егорова, Н.М.Зырянова // *Генетика.* – 1997. – С. 110–115.
11. Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-е изд. / М.А.Холодная. – СПб.: Питер, 2004. – 383 с.: ил.
12. Harvey O.J., Hunt D.E., Schroder H.M. Conceptual system and personality organization. N.Y., 1961.
13. Wardell D.M., Royce J.R. Toward a multi-factor theory of styles and their relationship to cognition and affect // *J. of Personality*, 1978. – V. 46 (3). – P. 474-505.

In the article the presented results of analysis of the systems cognitive-stylistic approach to going near differentiation of cognitive and personality

descriptions of integral individuality as integral hierarchical system. Cognitive styles are examined as one of levels of determinant of individual differences and regulators of conduct of personality.

Key words: cognitive styles, individual style, stylish sphere of personality, differentiation, personality lines, individual differences, personality differences, idiographic approach, formal approach

Отримано: 20.08.2010

УДК 316.624

М.М. Паук

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ

У статті висвітлено психологічні особливості суїцидальної поведінки сучасних підлітків. Встановлено низку специфічних ознак і властивостей, притаманних підліткам, налаштованим на самогубство, розкрито основні чинники підліткової суїцидальності, презентовано результати емпіричного дослідження проблеми.

Ключові слова: підлітки, суїцидальна поведінка підлітків, самогубство, суїцидальні тенденції, депресія, тривожність.

В статье отражены психологические особенности суицидального поведения современных подростков. Установлен ряд специфических признаков и свойств, присущих подросткам, настроенным на самоубийство, раскрыты основные факторы подросткового суицида, представлены результаты эмпирического исследования проблемы.

Ключевые слова: подростки, суицидальное поведение подростков, самоубийство, суицидальные тенденции, депрессия, тревожность.

Постановка проблеми. Суїцид як суто людський феномен, супроводжував людство впродовж його становлення на всіх історичних та соціокультурних етапах розвитку. Змінювалося лише трактування цього явища, а думки й емоції, виникнення яких спричинялося трактуванням самогубства, відзначалися і надалі характеризуються полярністю. Кожна нація, опираючись на свій власний історіогенез, сформувала своє розуміння явища самопозбавлення життя та ставлення представника своєї общини до цього як суспільного так, і особистісного феномена. Існують культури, в